

BEYNƏLXALQ DAŞIMADA YÜKLƏRİN TƏHLÜKƏSİZ ÇATDIRILMASININ STRATEGİYALARI

DOI: 10.30546/2706-7858.2024.113

UOT: 656.1

Xülasə. *Məqalədə beynəlxalq daşımalarda təhlükəsizliyin təmin olunması üçün nəqliyyat vasitələrinin, eləcə də nəqliyyat infrastruktur obyektlərində olan avadanlıq və qurğuların diqqətsizlikdən, səhlənkarlıqdan, səriştəsizlikdən və savadsızlıqdan dolayı baş verə biləcək risklərin növləri izah edilərək, onların qarşısının alınması, təhlükəli qəzaları önləmək üçün bütün qeydlər, tələblər, tədbir və strategiyalar öz əksini tapmışdır.*

Açar sözlər: risklər, təhlükəsizlik sistemləri, strategiyalar, tələblər, yüklər, qaydalar.

Key words: risks, security systems, strategies, requirements, loads, rules.

Ключевые слова: риски, системы безопасности, стратегии, требования, нагрузки, правила.

Müasir dövrdə təhlükələrdən, qəzalardan, təhdidlərdən, qeyri-qanuni aktlardan, insan sağlamlığına zərər vuran hadisələrdən və imtinalardan yayınmaq üçün hər bir sahədə olduğu kimi, bütün nəqliyyat sistemində də bir çox prosedurlar, təlimatlar və təhlükəsizlik tədbirləri həyata keçirilir. Nəqliyyat vasitələrinin və onlara aid olan infrastruktur obyektlərinin, yüklərinin növündən asılı olaraq, yüksəkəyərli daşımalar üçün əlavə təhlükəsizlik tədbirlərindən olan izləmə GPS cihazları, qıfıllar və ya möhürlər kimi yük təhlükəsizlik cihazlarından istifadə etmək lazımdır.

Nəqliyyat infrastruktur obyektlərində gözənilən risklər

Beynəlxalq daşımanın üzləşdiyi risklər fərqli olur, nəqliyyat infrastruktur obyektinin bütövlüyü və təhlükəsizliyi nəqliyyat vasitələri sürücülərinin təhlükəsizliyi, saxlanılması və uyğunluq məsələlərini əhatə edir. Bu risklərin bəzilərinə birbaşa kənar təsirlər, əsasən hava hadisələri, nəqliyyat və yol şəraiti təsir edir. Təşkilata göstərə biləcək mənfi təsirləri minimuma endirmək üçün potensial risklərin müəyyən edilməsi, monitorinqi və idarə edilməsi prosesi həyata keçirilir. Risklərə aiddir:

Potensial risklər təhlükəsizlik pozuntuları, məlumat itkisi, kiberhücumlar, sistem nasazlıqları və təbii fəlakətlərdir. Daşıyıcılar bir çox başqa riskləri də öz üzərlərinə götürürlər.

Material riski nəqliyyat infrastrukturunun inşası, tikilməsi layihələrində və nəqliyyat vasitələri istehsalında materialın düzgün seçilməsi çox dəqiqliklə nəzərə alınan əsas risklərdir.

İnsan resursları riski çox vaxt, əsasən özəl məsləhətçilərlə baş verir, böyük nəqliyyat infrastruktur layihələrində çalışan bəzi təlim keçmiş işçilər işdən azad olur, şirkətlər yeni işçiləri işə götürməli, onları öyrətməli olur və bu da çox vaxt itkisinə səbəb olduğundan layihənin gecikməsinə təsir göstərir.

İnşaat risklərinə hər bir tikinti sənayesində, nəqliyyat infrastruktur obyektinin və yol infrastruktur layihələrinin icra mərhələsində rast gəlinir. Marşrutda milyonlarla kq yük daşınacağından icra prosesi düzgün aparılmalı, dövlət tərəfindən asan və keyfiyyətli infrastruktur obyektinin tikilməsi üçün müasir texnologiyalardan, alət və avadanlıqlardan istifadə edilməlidir.

Xarici risklər qeyri-iqtisadi sahə şəraitində sayt məlumatları, dəstəklənməyən maraqlı tərəflər və səhmdarlar arasında mübahisələrin əsas mənbəyidir. Bütün bunları nəzərə alaraq, əsas maraqlı tərəflərlə yaxından işləməklə və onların istəklərini bilməklə belə riskləri azaldaraq minimuma endirmək olar.

Bildiyimiz kimi, 2016-cı ildən 50 dövlət ATP sazişinin (tez xarab olan ərzaq məhsullarının beynəlxalq daşınması üçün istifadə olunacaq xüsusi avadanlıq haqqında saziş) iştirakçısıdır.

• Albania	• Hungary	• Romania
• Andorra	• Ireland	• Russia
• Austria	• Italy	• San Marino
• Azerbaijan	• Kazakhstan	• Saudi Arabia
• Belarus	• Kyrgyzstan	• Serbia
• Belgium	• Latvia	• Slovakia
• Bosnia and Herzegovina	• Lithuania	• Slovenia
• Bulgaria	• Luxembourg	• Spain
• Croatia	• Republic of Macedonia	• Sweden
• Czech Republic	• Moldova	• Tajikistan
• Denmark	• Monaco	• Tunisia
• Estonia	• Montenegro	• Turkey
• Finland	• Morocco	• Ukraine
• France	• Netherlands	• United Kingdom
• Georgia	• Norway	• United States
• Germany	• Poland	• Uzbekistan
• Greece	• Portugal	

Şəkil 1. ATR sazişində iştirak edən dövlətlər

Bu sazişin təsir dairəsi avtomobil və dəmir yolu (uzunluğu 150 km-dən kiçik olan dəniz daşımaları) nəqliyyatına aid olub, ölkələrdən tez xarab olan qidaların daşınması üçün düzgün seçilmiş avadanlıqlardan istifadə edilməsini və onların davamlı yoxlanılmasını tələb edir. Beynəlxalq daşımada yüklərin növündən asılı olaraq, onların təhlükəsiz daşınmasını təmin etmək üçün bu sazişin böyük əhəmiyyəti vardır.

Mədəni və siyasi risklər vətəndaşın siyasi problemlərinin layihə nəticəsində üzə çıxma bilməsi riskidir. Boykot, təxribat və s. bu kimi narahatçılıq bir sıra müxtəlif narahatlıqlar, tariflərin tətbiqinə ictimaiyyətin etirazı, ətraf mühitlə bağlı ictimai narazılıqlar nəticəsində yarana bilər. Nəqliyyatın infrastruktur tikinti işlərinin və ya layihənin digər xüsusiyyətlərinin təsiri göstərilənlərdən hər hansı birinə oxşar hadisə konsessionerlər gəlir toplamaq qabiliyyətinə xələl gətirir və layihənin canlılığına təsir göstərir. Məsələn, dövlət mülkiyyətində olan köhnə nəqliyyat müəssisəsinin əsaslı təmirə ehtiyacı var. Həmin müəssisə ilə maraqlanan investor tapılır və onunla konsessiya müqaviləsi bağlanılır. Müəssisə investora hesabına təmir edilir, hansı ki, müqaviləyə görə dövlət investora bu müəssisədə bir şöbəni işletməyə icazə verməlidir. Bu zaman investor “konsessioner”, müəssisənin sahibi dövlət isə “konsedent” adlanır. Müqavilənin şərtlərinə əsasən, icazəsi alınmış işlədilmiş şöbənin bütün əldə olunan mənfəəti investora məxsusdur. Müqavilənin vaxtı bitdikdən sonra konsessioner

nəqliyyat müəssisəsini “necə varsa, elə saxlamaq” hüququna malik deyil, o, öz işini bitmiş hesab edir. Nəticədə müəssisə sahibi dövlət büdcəsindən heç bir xərc çəkmədən yeni görünüşdə əmlak əldə edir.

Beynəlxalq daşımada yükün alıcıya çatdırılması prosesi

Daşıma prosesi nəqliyyat vasitəsinin müvafiq olaraq müəyyən yüklərlə yüklənməsi, yükün göndərilməyə hazırlanma prosesi, yükün istehsal yerində və məntəqələrdə saxlanması, anbarlara nəqləmə və boşaldılma əməliyyatlarından ibarətdir. Əməliyyatların xüsusiyyətlərinə aiddir:

- *yüklərin daxili istehsal məntəqəsindən ölkənin sərhəd məntəqəsinə qədər daşınması;*
- *beynəlxalq tranzit daşınmasını ixrac edən ölkə yükünü sərhəd məntəqəsindən idxalçı ölkənin sərhəd məntəqəsinə qədər daşınması;*
- *yükün idxal edən ölkənin sərhəd məntəqəsindən istehlak edən ölkənin daxili məntəqəsinə qədər çatdırılması.*

Beynəlxalq tranzit nəqliyyat əməliyyatı xarici satıcı ölkə (A) və alıcı ölkə (D) arasında ticarət yüklərinin daşınması zamanı olan marşrut (B-C) sahəsinə deyilir: $(A-D)=(A-B)+(B-C)+(C-D)$

Şəkil 2. Beynəlxalq daşımada malın çatdırılma prosesinin sxemi

Beynəlxalq nəqliyyat xidmətlərinə daşıma fəaliyyəti və müxtəlif əməliyyatlar daxil edilir:

- *yüklərin satıcının anbarından yaxın terminala qədər daşınması;*
- *yüklərin magistral nəqliyyat vasitələrinə təhlükəsiz yüklənməsi;*
- *yüklərin aralıq məntəqələrdə başqa bir nəqliyyat vasitələrinə yerləşdirilməsi;*
- *yüklərin təyinat məntəqəsində boşaldılması;*
- *yüklərin anbarlarda, aralıq məntəqələrində müəyyən vaxt çərçivəsində saxlanması;*
- *daşınma sənədlərini yoxlayaraq yüklərin yenidən sənədləşdirilmə prosesinin aparılması.*

Beynəlxalq nəqliyyat prosesində daşınmanın təhlükəsizliyini təmin etmək üçün yük sahib-

karları, daşıyıcılar, eləcə də infrastruktur subyektlərində, stansiya və limanlarda yük terminalı operatorları operativ fəaliyyət göstərirlər.

Beynəlxalq daşımalarda malları qorumaq üçün istifadə edilən strategiyalar

Yük sığortası daşıyıcıların itki və zədələrə görə məsuliyyət məhdudiyyətini nəzərə aldığı üçün “bütün risklər” sığortasını əldə etmək lazımdır. Belə sığorta yüksək dəyərli daşımalar üçün ən ümumi risklərin idarə edilməsi strategiyasıdır və daşıyıcıdan asılı olaraq mürəkkəb və bahalı yüklərin daşınmasının ən yaxşı əlverişli variantıdır.

Göndərməni izləmək tranzit zamanı yükün boşaldılması, yanlış istiqamətə yönəldilə və ya başqa üsullarla səhv idarə oluna bildiyi üçün vacibdir. Bu, malların nəqliyyat vasitələrində yerləşdirmə problemlərindən, yanlış təlimatlar və daşıyıcılarla daşıyıcı agent arasında yanlış əlaqələrdən yaranır. Nüfuzlu daşıyıcılar öz veb-saytları vasitəsilə tranzitdə canlı görüntünü təmin edir və yük göndərən tərəfindən izlənilir.

Yükü müvafiq qaydada qablaşdırmaq və etikətləmək ixrac qablaşdırmasında tranzit zamanı malların təhlükəsizliyini təmin etmək üçün kifayət qədər keyfiyyətli və səmərəli olur. Qaydalara əsasən, müxtəlif növ yüklər fərqli xüsusiyyətlərinə görə, hər cür hava şəraitindən, zərbələrdən və vibrasiyalardan qorunmalıdır. Odur ki, yükü müvafiq etikətlərin vurulması yüklərin daşınması zamanı sağlam çatdırılmasını və təhlükəsizliyin düzgün idarə olunmasını təmin edir.

Yükü paletləşdirmək göndərilən yükün ara məsafələrini kip şəkildə paletlərlə bərkidilməsidir. Yüklərin paletləşdirilməsi vacibdir, çünki uzun bir marşrutda tranzit dayanacaqları keçməli olduqda mallar bir-birinə zərblə toxunaraq sıradan çıxar və qəza yarada bilər. Yük vahidlərinin sayı nə qədər az olarsa, daşınma zamanı itmə və ya zədələnmə ehtimalı da bir o qədər az olar. Tranzit və yüklərin daşınması zamanı təmin edilən əlavə mühafizə nəzərə alınarsa, yükün vahidləşdirilməsinin faydaları çəkilən xərclərdən üstün olar.

Aydın ünsiyyəti əsas prioritet etmək ekspeditora tam məlumatın, aydın çatdırılma təlimatlarının təqdim edilməsini və yükün səhv idarə olunması riskini azaldır. Göndərmə agentləri hər şeyi özbaşına təxmin etməməli, bütün yüklərin xüsusiyyətlərini açıqlamalı və göndərmə tələb-

lərini yazılı şəkildə qeyd etməlidir. Belə qaydalar logistika provayderinə yaxşı işləməyə imkan verir və hansısa səbəblərdən əgər yolda bir mübahisə yaranarsa, əsaslı sübutları yaratmış olur.

Sənədləşdirməni düzgün aparmaq daşınmada yükün beynəlxalq sərhədlərdən təhlükəsiz keçməsi üçün çox vacibdir. Düzgün tərtib edilmiş sənədlər təyinat yerinə çatdıqda lazımsız gecikmə və yersiz saxlama xərclərinin qarşısını almağa kömək edir. Malları göndərməzdən əvvəl təyinat ekspeditoruna xəbərdarlıq göndərilməlidir. Bu tələb olunarsa, lazımi düzəlişlər etmək üçün vaxt veriləcək və yüklərin göndərilməsinin gecikmə və ya rədd edilməsi ehtimalı azalacaqdır. Beynəlxalq daşınmada düzgün sənədləşmə işin gömrük qaydalarına uyğun olmasını təmin edir və onlar potensial cərimələrdən azad olur.

Təhlükəli yükləri daşımaq daşınan yüklərə zərər verilməməsi, yüklərin qəza törətməməsi üçün onların funksiyalarını və xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq diqqətli həyata keçirilməlidir. Təhlükəli malların düzgün qablaşdırılmaması, etikətlənməməsi və ya bəyan edilməməsi həm göndərilən, həm də eyni nəqliyyat vasitəsi ilə hərəkət edən digər mallar üçün də ciddi nəticələrə səbəb olarsa, bu arzuolunmaz nəticələrə görə malların fiziki rəftarına cavabdeh olan şəxslər məsuliyyət daşıyacaqdır. Məsələn, daşınma və ya saxlama zamanı litium-ion batareyalar kimi təhlükəli materialların səbəb olduğu yanğınlar baş verir ki, belə hallardan irəli gələn hadisələr, qəzalar olduqca ciddi ola bilər. Təhlükəli malları göndərərkən ciddi faciəvi qəzaları önləmək üçün lisenziyalı baş mütəxəssislərlə işləmək çox düzgün və vacibdir.

İşçilərə təlim keçmək işçilərə risklərin idarə edilməsini öyrətmək və təşkilatda risk məlumatlılığını artırmaqdır. Risklərin müəyyənləşdirilməsi, başa düşülməsi və idarə edilməsi bacarıqlarının əldə edilməsi işçilərin daha yaxşı risk menecerləri olmasına kömək edir. Belə menecerlər təhlükəsizliyin daha yaxşı idarə edilməsinə və şirkətin riskə məruz qalmasının qarşısını almağa kömək edir.

Yüklərin təchizat zənciri mütəxəssislərinə etibar etmək təchizat zəncirində risklərin azaldılmasına və minimuma endirilməsinə kömək edir.

Ekspeditor tərəfdaşı seçərkən aşağıdakılara diqqət etməlidir:

- *Keyfiyyətin idarə edilməsi* hallarında sahənin ən yaxşı iştirakçıları olan logistika provayderi müvafiq idarəetmə prosedurlarından istifadə edir, ISO 9001:2015 kimi keyfiyyət standartlarına riayət edirlər.

- *Peşəkar keyfiyyətlər* baxımından ekspeditor müəyyən növ daşımaları idarə etmək üçün kifayət qədər ixtisaslı olmalıdır. Məsələn, bu hallar canlı heyvanların və ya təhlükəli malların daşınmasında, xüsusilə nəzərə alınmalıdır. Nəqliyyat infrastruktur subyektləri işə götürmək istədiyi şəxslərdən sertifikat və ya lisenziyalar kimi peşəkar ixtisasların sübutunu təsdiq edən sənədi istəməkdən çəkinməməlidirlər.

- *Daşıyıcılarla əlaqə* halları daşıyıcılarla yük agentlərinin birbaşa əlaqə saxlamasıdır. Daşınan yük nə qədər çox agentdən keçilirsə, təchizat zənciri vaxt və xərclər baxımından bir o qədər az səmərəli olur.

Nəticə. Araşdırmalardan müəyyən olur ki, yüklərin daşınması prosesində bir çox səbəblərdən yaranan risklərin düzgün idarə edilməsi nəticəsində onları minimuma endirmək, nəqliyyat infrastrukturunun obyektləri və nəqliyyat vasitələrinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə, yüklərin sağlam təyinat yerinə çatdırılmasına nail olmaq, qaydalara riayət etməklə, qəzaları aradan qaldırmaq mümkündür. Onu da qeyd edək ki, logistika sahəsində düzgün kadrların hazırlanması, idarəetmə prosedurları səviyyəsinin artması, daşınmada təhlükəsizlik strategiyalarının həyata keçirilməsi, müvafiq tədbirlərin görülməsi, nəzarətin gücləndirilməsi və keyfiyyətli infrastruktur obyektinin tikilməsi üçün müasir avadanlıqlardan istifadə edilməsi ölkənin nəqliyyat sahəsindəki inkişafı ilə nəticələnir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. <https://oborudow.ru/az/dvigatel/chto-takoe-aktivnaya-i-passivnaya-bezopasnost-sistemy>
2. Əliyev S.İ. Yük daşımaları (dərs vəsaiti). Bakı, 2014.
3. Əliyev E.Ə. Azərbaycan Respublikasının nəqliyyat hüququ (dərs vəsaiti). Bakı, 2010.
4. Məmmədov Y.Ə., Tağızadə Ə.H. Avtomobilin istismar keyfiyyətləri (dərs vəsaiti). Bakı, AzTU, 2019, 238 s.
5. Eyvazov E., Balabəyova N. Beynəlxalq nəqliyyat əməliyyatları (dərs vəsaiti). "Elm və

təhsil" nəşriyyatı, Bakı, 2019.

6. Kazımlı X., Quliyev İ. İqtisadi risklərin qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi (dərs vəsaiti). İqtisad Universiteti, Bakı, 2011.

N.Zulfugarova, A.Isayeva, S.Abdinzade **Strategies for safe delivery of cargo in** **international transportation**

Abstract

The article explains the types of risks that may occur due to inattention, negligence, incompetence, and illiteracy of vehicles, equipment, and facilities in transport infrastructure facilities to ensure safety in international transportation and all notes, requirements, measures, strategies to prevent them and prevent dangerous accidents found the opposite.

Н.Зульфугарова, А.Исаева, С.Абдинзаде **Стратегии безопасной доставки грузов** **в международных перевозках**

Аннотация

В статье поясняются виды рисков, которые могут возникнуть из-за невнимательности, халатности, некомпетентности и неграмотности транспортных средств, оборудования и сооружений на объектах транспортной инфраструктуры в целях обеспечения безопасности при международных перевозках, а также все примечания, требования, меры и стратегии по их предотвращению и предотвращению опасных аварий.

Naridə Zülfüqarova,
Azərbaycan Texniki Universitetinin Nəqliyyat
logistikası və hərəkətin təhlükəsizliyi kafed-
rasının baş müəllimi, Qabaqcıl təhsil işçisi
e-mail: naridezulfugarova@aztu.edu.az

Aysel İsayeva,
"Smart Digital Solutions" köməkçi proq-
ramçısı, layihə üzrə mütəxəssis
e-mail: isayeva.aysel@gmail.com

Sevinc Abdinzadə,
Azərbaycan Texniki Universitetinin Nəqliyyat
logistikası və hərəkətin təhlükəsizliyi
kafedrasının baş müəllimi
e-mail: sevinc.abdinzade@aztu.edu.az